

Становище

За дисертационния труд на Радостина Борисова Антонова

„Влиянието на груповата принадлежност върху жизнените перспективи при младежи от български и ромски произход“

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор”,
област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки,
професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата,
докторска програма: Социология

от доц. д-р Стойка Петрова Пенкова,
ПУ „Паисий Хилендарски“, ФИФ, катедра „Социология и науки за човека“

Дисертационният труд *Влиянието на груповата принадлежност върху жизнените перспективи при младежи от български и ромски произход* на Радостина Антонова пресича в себе си няколко големи изследователски полета, опитвайки се да отговори на въпроса „как ромски младежи от кв. „Факултета“ и български младежи от гр. София изграждат своите планове за живота; как различните културни и социално-икономически контексти, в които израстват и се социализират младите членове на две различни етнически групи, на мнозинство и малцинство, на живеещи в европейска столица и в стигматизирана нейна териториална част повлияват техните жизненни перспективи“ (с. 9). Едва ли има съмнение, че темата на дисертационния труд е изключително актуална не само като научна проблематика, засягаща изследването на социалните дистинкции и практики в един квартал, определян като „ромски“, реконструиран от дисертантката от различни гледни точки, но и като сериозен социален проблем, който отива отвъд пределите на българското общество. Тематизациите на отношенията малцинство/мнозинство, гето/анти-гето/хипер-гето, проблемите на ромската интеграция, градската маргиналност и т.н. са превърнати в инструменти на анализ, позволяващи познанието за жизнените перспективи на ромските и българските младежи да остане в центъра на изследователското внимание. Избраното от дисертантката сравнително изследване на жизнените перспективи на ромски и български младежи позволява анализът на проблема да се задълбочи на индивидуални нива – тези

на индивида и непосредственото преживяване на собствената му стигматизираност, на експлициране на етническите ценности, които го водят, на положителния и негативния вътре- и междугрупов опит, наследен от обкръжение като семейство, род, локална общност, място на живеене. Работата е актуална и в научно-приложно отношение, защото се фокусира върху проблемни в българското общество групи – младежите, ромите, особено жените сред тях (вж. например извода, че „жените сред ромските участници през 2017 г. в по-голям процент показват по-голяма увереност в собствените сили за постигане на плановете за бъдещето“, с 145), като изводите, до които достига дисертантката, биха могли да се използват при разработването на конкретни инициативи, програми и стратегии, свързани с повишаване на техния статус и постигане на по-висока степен на социална интеграция. Конкретните задачи, поставени в отделните глави, отговарят на характеристиките на изследваните проблеми.

С всичко това дисертацията има ясно заявени обект и предмет на изследване, от които произтичат и ясно очертаните хипотези: 1) етническата принадлежност предполага различия в поставяните конкретни цели, както и в социалните условия за възможност на формирането на житейските перспективи на българските и ромските младежи (дисертантката ги формулира като „преживяване на стигматизираност, етнически ценности, фатализъм, положителен и негативен вътре- и междугрупов опит“, с. 9); 2) образованието с неговите социализиращи, нормализиращи и хомогенизиращи функции е фактор, който допълнително внася различия в планирането на бъдещето сред ромските представители на кв. „Факултета“.

Оттук и многомерната структура на дисертацията, състояща се от увод, шест части и заключение, която предлага обглеждане на начините, по които „положителните и отрицателните преживявания на взаимоотношенията между двете и вътре в самите разглеждани малцинствена и мнозинствена групи ... повлияват на индивидуално ниво плановете на младите хора“, а оттук спомагат и за „промяната в ромската и българската групи“ (с. 5). Библиографията съдържа 67 заглавия на български и 102 на английски, немски, руски и унгарски език. Цялата дисертация е изградена въз основа на две отдалечени във времето теренни изследвания, първото от които е проведено през 2002, а второто – през 2017 година, като са използвани и теренни материали на други изследователи, които допълват собствените наблюдения и анализи на дисертантката. Още тук бих казала, че в дисертацията не става достатъчно ясно каква е степента на самостоятелност на изследванията през 2002 г. и доколко резултатите от екипната

проектна работа могат да бъдат използвани в пълния си вид като част от разработваната дисертационна теза. В тази връзка бих акцентирала върху необходимостта от внимателно прецизиране на собствения принос в иначе екипно свършената работа, който несъмнено е голям, но недобре отчленен.

Методологията на дисертацията е съобразена с терена и контекста на изследването, които са внимателно описани с различна плътност и кохерентност. Акцентирам върху различна плътност и кохерентност, защото си давам сметка колко трудно се удържа равномерното и гладко насищане с емпирични данни на изследването при толкова продължителна и сложна сравнителна теренна работа. Неравномерността все пак се преодолява чрез емпиричните натрупвания от дългогодишната работа на Радослава Антонова в квартал „Факултета“, която е източник на допълнителна информация за контекста и трансформациите в социалното пространство, както и за статуса на изследваните лица.

В първата част *Еманципиране на младежите като отделна социо-биологична група* се очертава проблематиката на изследването в контекста на качествена разлика в личностното развитие на юношите и на младежите, обяснява се отделянето на младите хора като самостоятелна група и отгук стратифицирането на обществото по „природен признак (възраст)“ (с. 13), прояснява се понятието „възникваща зрелост“ и идеята за т.нар. „удължено юношество“ – всичко това в контекста на социалните, икономическите и политическите промени при прехода от традиционно към модерно и късно модерно общество. Тук дисертантката успява да обобщи множество теоретични идеи и да постави важни акценти, свързани с една теория за жизнения цикъл на индивида, която разграничава личностните задачи на детството от тези на юношеството, като ги обвързва и с обществените очаквания към тези етапи от развитието на личността в конкретен социален контекст.

Във втората част *Ромската общност* изследователската оптика се измества от различията по възраст към различията по етнос, с което се поставя другият важен понятиен и интерпретативен проблем в дисертацията – този за ромите. Тръгвайки от понятието за „малцинство“ и от проясняване на начините, по които принадлежността към „малцинствена група“ влияе върху личностното развитие и жизнените перспективи, преминавайки през проясняване на проблемите на ромската маргинализация и стигматизация в пост-индустриалния град чрез въвеждането на понятия като „гетоизация“, „хипергетоизация“ и „нова градска маргиналност“, дисертантката описва

начините, по които те се явяват форма на контрол и дисциплиниране на бедността. Интересен е паралелът между хипергето, анти-гето, направен от Вакан, който е инструментализиран в дисертацията и успешно приложен към ромската общност в България и в частност – тази в квартал „Факултета“.

Трета част маркира пространно целите, задачите и хипотезите на изследването. За мен остава неясно защо дисертантката е избрала да направи този важен методологически ход чак на 119 стр. от изследването, от което страда разбирането на понятийните и интерпретативни схеми, дадени в предишните две части. Според мен трета част би трябвало да е формозадаващият методологически и епистемологически контекст, от който да се тръгне към тяхното проясняване, а не обратно.

Четвърта част прави описание на постановката на изследването (участници, етични стандарти, методи, описание на извадките) и се спира на много уместните и добре отчленени ограничения на изследването. И накрая – същинските части на дисертацията, в които се прави сравнителен анализ на начините, по които се преживява стигматизираността, фатализмът, груповата принадлежност, положителният и негативният опит при взаимодействието между български и ромски младежи (*Част 5*). Проблематизират се жизнените им перспективи (индивидуални планове, нагласи към фатализъм, преживяването за стигматизираност, общостни ценности и тяхното отражение върху индивидуалните планове за живота, взаимодействието между общостни ценности и контекста и т.н. – *Част 6*).

По този начин работата на Радостина Антонова предлага теоретичен модел, чрез който не само да се мисли понятието жизнени перспективи, но и да се реконструира изследователският обект, а именно ромската общност – защото макар и да е за „младежи от български и ромски произход“, дисертацията е преди всичко **за** ромите – дългогодишната работа в квартала наистина е наситила изследователския език и е изпълнила изследователското сетиво с богати емпирични данни и интересни наблюдения, през които прозира специфична практическа рефлексивност-рефлекс, едно „мълчаливо знание“ (по Бурдийо) за социалните взаимодействия в него, чрез които се открояват проблеми и се указват възможни решения.

Неизбежно е един толкова голям текст да има и своите слабости. Въпреки че теоретичната рамка е добре очертана, това, че основните приноси на изследването се дават чак в неговия край, е една и от слабостите на дисертационния труд. Давам си сметка, че този проблем до голяма степен е ефект както на продължителната работа на

терен, така и на дългата (15-годишна) работа по написването на самия текст – искаше ми се текстът да е по-сгъстен и наситен, а не размит на места. В структурно отношение има доста повторения на едни и същи твърдения, изкази, аналитични елементи, чиито анализи не надграждат по никакъв начин вече казаното другаде.

Ще си позволя и един въпрос, който се отнася до твърдението на стр. 6, което е част от описанието на т.нар. „особености“ на текста: „Особено предизвикателство при работата по настоящия дисертационен труд беше прочитането през призмата на социологични теоретични рамки на резултатите, получени от обработката на данните, набрани през 2002 г. и 2017 г. с така създадения инструментариум. С други думи, теоретичният обзор в по-голямата си част *не предшества, а е избран така, че да прочете и обясни вече получени резултати*“ (с. 6, к.м. – С.П.). Ако теорията предварително е избрана така, че да обясни практиката, не предпоставя ли тя по този начин получените резултати и може ли да се гарантира обективността на направените изводи в дисертацията?

Описаните недостатъци са пренебрежими и не нарушават общото положително впечатление от дисертацията, която представя една зряла, амбициозна и пълнокръвна изследователска гледна точка, изградена в дългогодишната работа на терен. Резултатите от изследванията са представени в достатъчно на брой публикации. Авторефератът отразява съдържанието на текста, макар също да страда от известно разводняване на аналитичните интерпретации в желанието да се даде максимално широк контекст на изследваната проблематика. Това обаче е лично решение и изборът на Радостина Антонова да построи така текста говори за научната ѝ отговорност и желанието да се изследва предметът до „пълното му изчерпване“, включително и в области, които биха могли да бъдат спестени.

Като имам предвид посочените приноси и качествата на дисертационния труд, убедено подкрепям пред уважаемото научно жури присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Радостина Борисова Антонова.

Пловдив,

Доц. д-р Стойка Пенкова

02.10.2021 г.